

BESZÁMOLÓ

TEREI GYÖRGY

MOTTE – TURMHÜGELBURG – HAUSBERG (Zum europäischen Forschungsstand eines mittelalterlichen Burgentypus)

Tudományos konferencia Holleneggben (Ausztria)
2006. október 8–11.

2006 októberében a Castrum Bene Egyesület három tagja, Feld István, Adrian Rusu és e sorok írója vett részt az ausztriai Holleneggben rendezett konferencián, mely egy különleges európai vártípus, a mesterséges földfeltöltés révén létrejövő, halomvárnak is nevezett *motte* kutatásának újabb európai eredményeit tekintette át. A rendezvény előzményeihez tartozik, hogy osztrák-szlovén együttműködéssel már korábban is próbáltak egy hasonló témájú nemzetközi találkozót szervezni, mely azonban végül nem jött össze.

A résztvevői kör főként Ausztria és Németország várkutatóiból és váregyesületeinek tagjaiból tevődött ki, de képviseltették magukat a témával foglalkozó angol, francia, holland, svájci, szlovák, magyar, román, litván régészek, történészek és művészettörténészek is.

Jelen beszámolómban az elhangzott előadásokat szeretném pár mondatban bemutatni, valamint azt a benyomást osztanom meg az olvasókkal, mely az egész konferenciáról kialakult bennünk.

Az első nap a szokásos köszöntők után először *Tom McNeil* foglalta össze Belfastból az írországi motte-kutatás jelenlegi állását és problémáit. Előadásában számtalan grafi-
kont, táblázatot mutatott be, behatóan vizsgálta ennek a vártípusnak a magassági kérdéseit, külön tárgyalva a 7 méternél magasabb, illetve alacsonyabb, mesterséges feltöltéssel létrehozott erődítményeket. Sajnos azonban alig mutatott magukról a várakról képet, légifotót vagy felmérést.

A nap második előadójaként *Pamela Marshall* az angol mottékat ismertette. Természetesen mint sokan mások, a bayeux-i kárpit híres hastingsi várbrázolásával kezdte a képek sorának bemutatását. Beszámolójában főleg a ringworks (kőráncok) és motték összehasonlításáról hallhattunk. Az ő előadásában már sokkal több fotó, felmérési- és alaprajz szerepelt. Kitért a Lincoln városában található két hasonló típusú erődítményre is, sőt felvetette azt a lehetőséget is, hogy ezek az objektumok sok esetben újkoriak is lehetnek.

Johnny De Meulemeester a holland területeken fekvő erődítmésekről beszélt. Ő is külön tárgyalta a 7 méternél magasabb, illetve alacsonyabb erődítményeket. Foglalkozott a várak korával is. A domb magasságán, formáján kívül a dombtetőt körbevevő védelmi rendszerről, a paliszád-rendszerről is hallhattunk. Mutatott olyan erősséget is, ahol egy korábbi épületre építették rá a dombot, illetve arra a tornyot.

Jean-Michael Poisson Lyonból érkezett, ő előadásában a franciaországi kutatás állását taglalta. Érdekes típusnak számított az az erődítés, melynél előbb állt a kő torony, majd ezután készült el a halmot eredményező földfeltöltés, úgy, hogy az az alsó szin-

1. „Attila vára” Szlovéniában

ket is teljesen elfedte. Előadásában hangzott el először a „kő-motte” kifejezés, ami elég furcsának tűnt, hiszen a motte kifejezés alatt általában a hordott földhalmon létesített erődítményt értjük. Az egyszerű sziklacsúcsokon álló várakat a közép-európai kutatás nem szerepelteti ebben a csoportban.

Az ebéd után rövid kirándulás keretében megtekintettük a Hollenegg mellett található Motte Neuberg nevű erődítményt, ahol heves szakmai vita bontakozott ki arról, hogy a domboldalban található, árokkal körbevett plató nevezhető-e motténak, vagy azt egy másik terminus technicus-szal, a „Hausberg” szóval kell-e illetni. Végül az egybegyűltek közösen úgy foglaltak állást, hogy az erődítés mottékhoz sorolása igencsak kérdéses. Ezek a beszélgetések azonban előre vetítették azt, a konferencia során később is gyakran említett problémát, hogy mennyire „képlékeny” a középkori várak leírása során alkalmazott terminológia.

A délutáni első előadásban a Hannoverből érkező *Hans-Wilhelm Heine* a Hamburg környéki mottékat és toronyvárakat vizsgálta, felsorakoztatva térképvázlatán a két típus elterjedését.

Reinhard Friedrich Köln és Düsseldorf környékének középkori erődítményeit vizsgálta. Az adott területről 140 mottét gyűjtött össze, ő is behatóan foglalkozott a magasságadatokkal, négy csoportot állítva fel a 2,5 méternél kisebbektől a 10 méternél is magasabbakig. E várak egy részét csak megfigyelőhelynek tartotta, s részletesen taglalta a mottékhoz tartozó elővárak formáját, méretét és funkcióját is.

Felix Biermann Északkelet - Németország egy érdekes, a témához tartozó várcsoportjával foglalkozott, melyet a „Turmhügelburg” megnevezéssel illetett. Ez a német kifejezés magyarul – „toronyhalomvár” – nem használatos, tulajdonképpen olyan erődítményt jelent, ahol egy sánccal-árokkal körülvett dombra fából vagy kőből tornyot építettek. Ez a típusú vár itt hasonló korszakban jelent meg, mint Magyarországon az első kőtornyok.

Az esti ünnepi előadás *Karl Bunner* tartotta „A vár történelmi megközelítése” címmel. Érdekes volt a történész professzor gondolatait hallgatni, hiszen az ausztriai várkutatásban is hasonló kérdések merülnek fel, mint Magyarországon. Előadásában többek között foglalkozott a vár funkciójával, környezetével, azzal, hogy kik építhettek várat, mit jelent a vár fogalma, és kitért a vár mint reprezentációs hely kérdéskörre is.

A második nap elsőként *Christoph Redig* svájci régész tartotta meg előadását „A középkori fa és földvárak Svájcban” címmel. Ő nem csak kimondottan a motte-típussal

foglalkozott, hanem a 9–10. századi sánccal is, melyekben még gödörházakat is feltártak. Emiatt az előző várcsoportról csak kevés felmerést és légifotót láthattunk.

Az ugyancsak Svájcban érkezett *Jakob Obrecht* a korai várhegyek kérdésével foglalkozott, de előadásában terminológiai problémákat is érintett. Külön kitért az ezen erődítmények feltárásakor felmerülő ásátástechnikai problémákra. Sőt, még egy érdekes kérdéstről is szólt, melyről korábbi előadásokban még nem hallhattunk, a felszínen előkerülő leletanyagról. Mivel a legtöbb ilyen típusú erődítményben még nem volt lehetőség régészeti kutatásra, a kormeghatározás szempontjából nagyon fontosak a terepbejárás során talált kerámialeletek. Azonban felmerülhet a kérdés, hogy ezek mennyire bizonyítják a vár építésének, használatának korát.

Sabine Felgenhauer-Schmiedt kiváló osztrák középkorkutató az Alsó-Ausztriában elterjedt, „Hausberg” névvel illetett vártípussal foglalkozott. Ezt az osztrák szakkifejezést nehéz magyarra lefordítani, hasonló fogalom nem ismert nálunk, bár maga a vártípus Magyarországon is létezik. A földrajzi adottságot maximálisan kihasználva sánccal és árokkal leválasztanak a terepből egy központi helyet, melyre kőből, fából, néhány esetben téglából épületet raknak. A régész-professzornő is a terminológiai problémákkal kezdte előadását, de nem annyira a jelenlegi kutatást, hanem inkább a 19–20. századi feltárásokat ismertette.

Ugyan csak Alsó-Ausztria, de most már jelenkori kutatását ismertette *Martin Krenn*. A nagyon jól felépített és illusztrált előadásában főleg a terminológiai kérdésekkel foglalkozott. Véleménye szerint kifejezett mottékról csak síkvidéken beszélhetünk, míg a Hausberg az az erődítési forma, ahol sokkal inkább kihasználják a változatosabb terep adottságait. Végül az ún. „Einmottung” esetében először építik meg a falat, majd annak egy részét rézsűsen feltöltik. Előadása természetesen nem kis vitát generált, mely nagyon hasznos volt abból a szempontból, hogy megismerhettük más kollégák véleményét is a terminológiai kérdésekről.

Ebéd után ismételtelen egy közeli vár felkeresése volt a cél. Tulajdonképpen Alt-Hollenegg mottéjének feltárása apropójából került itt megrendezésre ez a konferencia. Az amúgy látványos erősségben csak az elővár-részben történt egy kisebb feltárás, innen kerámia- és üveg leletek kerültek elő. Noha a vár teljes megismeréséhez még sok terepi munkára lenne szükség, de a kisszámú leleteket is nagy becsben tartják, külön múzeumi kiállítást alakítottak ki számukra.

Délután elsőként *Werner Murgg* és *Bernhard Hebert* osztrák kutatók Stájerország erődített helyeivel foglalkoztak. Az általuk felvetett egyik legfontosabb probléma, hogy itt számtalan olyan elpusztult objektum található, mely ma már csak a régészeti célú légifotózás alkalmával ismerhető meg, de ezeknél a domb nagysága, szerkezete nehezen állapítható meg.

Az előző előadáshoz kapcsolódott az említett hollenegei erősség két kutatójának *Christoph Gutjahr* és *Georg Tiefengraber* beszámolója, akik Stájerország motte típusú várait gyűjtötték össze. Előadásukban ismét felmerültek a terminológiai problémák. Érdekes volt látni azoknak a váraknak a leletanyagát, melyeket vagy már eddig meglátogattunk, vagy amelyek a következő nap tanulmányútja programjában szerepeltek.

A nap utolsó előadója *Katarina Predovnik* volt Ljubjanából, aki a szlovén kutatás eredményeit foglalta össze. Szólt az eddigi feldolgozásokról, vizsgálta a várakat elhelyezkedés, forma, esetleges épület megléte, településekhez, vízhez való közelsége szerint. Nemcsak a felolvasott szöveg volt kiváló, hanem a mellette bemutatott képekkel, ábrákkal is nagyon emlékeztetése tette előadását.

2. Bischofegg déli mottéje (Stájerország)

Este a Steiermärkische Landesregierung fogadásán kötetlen beszélgetések keretében lehetett megvitatni a hallottakat.

A harmadik nap a kirándulás napja volt. A programban három osztrák és három szlovén vár felkereséses szerepelt. Turmbauerkogel vára azért számított érdekesnek, mert a hegyerinc két szélén 300-400 méteres távolságban két, motte típusú várat is találhatunk. Sajnos régészeti feltárás egyikben sem volt, így pontos koruk még ismeretlen. Bischofeggben egy több részes vár megtekintésére nyílt mód, a domboldalon jól látszódtak az erődítés egyes részei. Végül Katzelwehr vára a síkvidéki típust képviseli, a szántóföldről emelkedik ki a 3-4 méteres halom. Az osztrák várakat a helyszínen Christoph Gutjahr és Georg Tiefengraber mutatták be. Szlovéniába áttérve először a hangzatos nevű Attila sírját, Attila várát kerestük fel. A vár is nagyon látványos volt, az erdőben egy enyhe domboldalon két mély árok veszi körbe a központi dombot. Érdekes volt megfigyelni, hogy a területet kirándulási központként alakították ki sok tájékoztató és irányjelző táblával. A következő vár Golicánban volt, az árokkal körbevett platóról több vassalak is előkerült. A nap utolsó objektumát Maribor mellett láttuk, a nagyméretű dombot korábban őskorinak tartották, míg egy ház építkezésekor nagy mennyiségű középkori fémlelet nem került elő innen.

Az utolsó nap ismételten előadásokat hallgattunk. Az egyik főszervező, *Thomas Kühnreiber* az Ausztria keleti részén található erődítményeket vizsgálta. Mint már megszokhattuk, ő is egy külön terminológiát állított fel, amivel a saját kollegái is vitába szálltak. Előadásában nagyon érdekes volt, hogy 1100-tól 1350-ig 50 éves periódusokra lebontva mutatta be a motték és a magasan fekvő kővárak arányát. Felmerül azonban a kérdés, hogy lehet-e ilyen pontosan datálni – még akkor is, ha több írott forrásuk maradt fenn ebből az időszakból – ha a kérdéses objektumokban nem történt régészeti feltárás?

3. Hollenegg mottéja

Magyarországról *Feld István* volt az előadó, aki a motte-kérdésről beszélt. Hazánkban motténak az erődített hordott halmokat tartjuk, tehát, amikor mesterségesen megemelik az erődített területet. Elmondta, hogy noha a vonatkozó helyszíneket általában alaposan felmérték, csak kis számban történt régészeti kutatás. A két, eddig „igazi” motténak tartott objektumunk a Miskolc–Leányvár és a Kisgyőr–Halomvár esetében pedig Baráz Csaba javaslata alapján felmerülhet az őskori eredet lehetősége. Ennek az előadásnak a magyar nyelvű változatát hallhatjuk a kőszegi vándorgyűlésen.

Alexander Ruttkay nyitrai régész a 12–15. századi hasonló erődítményekről számolt be. Sajnos előadásában új felméréseket nem mutatott, és kevés képpel illusztrálta az elmondottakat.

A litván motték kérdését taglalta *Gintautas Zabiela*. Sajnos ő is kevés képet mutatott, inkább egy-egy várnál időzött el hosszabb ideig. Egy átfogóbb beszámolót vártunk, hiszen ez a terület mindenkinek ismeretlen volt.

A kolozsvári *Adrian Rusu* a 13–14. századi erdélyi szász magánvárakról beszélt, sok felmérési rajzzal illusztrálva mondanivalóját. Előadása kicsit túlnyúlt a konferencia témáján, de sok történeti adattal támasztotta alá elképzeléseit.

A konferencia utolsó előadja *Olaf Wagener* volt, aki egy nagyon érdekes témával készült: az elővárakkal. Vizsgálta formájukat, szerepüket, pontos funkciójukat és a korukat is. A nagyon jól felépített és előadott beszámoló vitaindító is volt egyben, hiszen ezeknek az előretolt erősségeknek a pontos datálása és funkciója még nem teljesen egyértelmű. A végső konklúzió talán az lehet, hogy minden egyes esetet külön kell vizsgálni, és nem szabad, nem lehet egy sémát mindegyikre ráerőltetni.

Összefoglalóan elmondható, hogy az itt tárgyalt vártípus a nagyközönség számára szinte ismeretlen. Mivel kevésbé látványos, mint a magas hegyek tetején található kővárak, ezért talán a külföldi kutatók is kevésbé foglalkoznak vele. A négynapos konferencia során megismerhettük, hogy Európa, azon belül is a középső régió hogy áll jelenleg ennek a várcsoportnak a kutatásával.

Az egyik legfontosabb tanulság, hogy a sok esetben bálványozott és a magyarnál magasabb szintre helyezett nyugat-európai kutatás nem is áll olyan távol tőlünk. A konferencián bemutatott motte-szerű erődítmények száma hazánkban is hasonló, mint tőlünk nyugatabbra, és bár ott az alapos adatgyűjtés sokszor megtörtént, de a Magyarországon már használatossá vált modern felmérés még nem mindenütt terjedt el. Jó példa erre, hogy az osztrák kutatók sokszor 19. század végi, 20. század eleji felméréseket tudtak csak bemutatni.

Mindenki nagy érdeklődéssel várta a francia és angol régészek előadását, hiszen itt számíthattunk az „igazi” mottékra. Csalódás volt számomra, mert ahelyett, hogy képek, légifotók, alaprajzok sokaságával tarkított összefoglalóval kápráztatták volna el az egybegyűlteket, táblázatokat és grafikonokat mutattak. Nem összefoglalást hallhattunk, hanem a jelenlegi aktuális kutatás részletkérdéseiről, problémáiról volt szó.

A konferencia másik fő tapasztalata az volt, hogy nem egységes a terminológia. Ugyanazt a régészeti objektumot máshogy hívják még a német nyelvterületen élő kutatók is. Sőt, megfigyelhető volt, hogy az egy országban élők között sincsen a szakkifejezésekben konszenzus. „Motte, Turmhügelburg, Hausberg, Erdburg, Holzburg” – e kifejezések bukkantak fel az előadásokban, s számunkra sok problémát okoz, hogy nem lehetséges pontos fordításuk.

Összességében nagyon érdekes, tanulságos konferencián vehettünk részt. Mindenképpen kiemelendő, hogy a magyarországi várkutatásban, és a várak előadásán történő bemutatásán most már minden helyen légifotók, modern felmérések segítségével kaphatunk képet az egyes erődítésekről, és ez ott csak néhány előadásban valósult meg.

Azt a tévhitet, hogy tőlünk nyugatabbra nagyobb lehetőség van ezeknek az objektumoknak kutatására, el kell vetni, hiszen az előadások során számos ismeretlen korú mottéval találkozhattunk. Azonban egy-egy objektum talán nagyobb megbecsülést kap. A hollennegi várban nagyon kis területen volt lehetőség kutatni, azt sem az erődítés platóján, ahol talán egy torony várható, hanem csak az elővárban. Ennek ellenére a közelben fekvő kulturális centrumban, amit lovardából alakítottak át, kiállítást építettek, és a kutatási eredményekről egy vastag könyv jelent meg.